

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

دعا و نیایش

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین استاد احمد دیلمی (دام عزه)

استاد مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین استاد محسن قدیر (زید عزه)

دانش پژوه:

عبدالمجید اکبری

سال ۱۳۸۴

کتابخانه جامع مرکز جهالتی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۱۶۷
تاریخ ثبت:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اهداء:

به پشگاه مقدس و منور قلب عالم امکان «بقية الله الاعظم»

امام زمان (ع) این اثر ناچیز را که حاوی صفحات چند
پیرامون مسأله دعا و نیایش است به آن امام عظیم الشان
اهداء می‌کنم. امیدوارم که این خدمت ناچیز از سوی آن
بزرگوار باذن پروردگار متعال مورد قبول گردد و رضایت
خاطر شریفشان را فراهم نماید.

عطش انتظار کشت مرا دیده بر چشمه بقا دارم

تا بینم شکوه رویت را همه شب دست بر دعا دارم

تشکر و قدردانی:

حمد و ستایش بی پایان خدای را که به انسان عقل و هوش (حجت درونی) بخشیده و وی را به واسطه پیغمبران خود (حجت‌های بیرونی) مدد رسانده است.

درود و سلام بیکران بر پیامبران و رسولان الهی و ائمه هدی: که راه سعادت را برای بشر هموار نموده‌اند.

تقدیر و تشکر از همه دانشمندان ربانی که ما را در فهم معارف الهی و دینی یاری می‌دهند،

و اینجانب بر خود فرض می‌دانم که از راهنمائیها و ارشادات دانشوران گرانمایه و اساتید معظمّ آقایان حضرت حجة الاسلام والمسلمین احمد دیلمی (بعنوان استاد راهنما) و حضرت حجة الاسلام والمسلمین محسن قدیر (بعنوان استاد مشاور) همینطور از مساعدتهای صمیمانه‌ی مسئولین محترم مرکز جهانی علوم اسلامی و کارکنان متعهد و شریف آن، تشکر و سپاسگزاری نمایم.

توفیق روزافزون همگان را از خداوند علیم و منان مسئلت می‌نمایم.

چکیده:

آنچه در این مختصر آمده بررسی کوتاهی است که پیرامون موضوع دعا و نیایش با استفاده از آیات و روایات انجام گرفته و در پنج فصل تنظیم گردیده است. در فصل اول ابتدا طرح مسئله و ضرورت آن و تعاریف موضوع در اصطلاح و لغت بحث گردیده و آنگاه به پیشینه تاریخی موضوع و جایگاه آن در ادیان دیگر و هم چنین جایگاه آن در مکتب اهل بیت علیهم السلام و ویژگی آن پرداخته شده است. و در فصل دوم مبانی اعتقاداتی دعا مانند مبانی کلامی و فلسفی و اخلاقی و اجتماعی و هم چنین تأثیر دعا در زندگی انسانها و روایات چند مرتبط به عمل کردن انسانها مورد بحث و بررسی قرار گرفته در ضمن به شبهات که پیرامون موضوع دعا مطرح گردیده پاسخ داده شده است.

در فصل سوم با استفاده از روایات معصومین علیهم السلام بخش مهم دیگر از این موضوع که آداب و شرائط دعا است بحث و بررسی گردیده و مباحثی چون زمان مناسب و مکان مناسب... را در بردارد.

و در فصل چهارم نیز با استفاده از روایات به موانع دعا و نیایش پرداخته شده که از آن جمله است ظلم و ستم بر دیگران - ناسازگاری دعا با حکمت خداوند و ترک امر به معروف و نهی از منکر...

و در نتیجه در فصل پنجم به آثار و کارکردهای دعا و مباحثی چون معرفت و شناخت حضرت حق، دعا بهترین راه مبارزه با نگرانی و ناامیدی - دعا عامل تهذیب و تذکیه و... مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

فهرست مطالب

- اهداء
- تشکر و قدردانی
- چکیده

فصل اول: کلیات

- ۲ الف - طرح مسئله و ضرورت آن «مقدمه»
- ۵ ب - مفاهیم و تعاریف
- ۷ ۲- تعریف اصطلاحی
- ۸ ج - پیشینه‌ای تاریخی دعا
- ۹ دعا در ادیان ابتدائی و باستان
- ۱۰ الف - دعا در میان بابلیها هزاره سوم قبل از میلاد
- ۱۱ ب - دعا در میان سومری هادر هزاره سوم قبل از میلاد
- ۱۲ ج - آتش پرستی
- ۱۳ د - دعا و نیایش در آیین زردشت

- ه- بت پرستی ۱۴
- ادیان هندی ۱۵
- الف- دعا در دین هندوئیزم ۱۵
- ب- دین بودایی ۱۶
- ج- دین سیک ۱۶
- ادیان چینی و ژاپانی ۱۷
- ۱- دعا در آیین شینتو ۱۷
- ۲- دین کنفو سیوس ۱۸
- ادیان الهی ۱۹
- الف- دعا در دین یهود ۱۹
- ب- دعا در دین مسیح (ع) ۲۱
- ج- جایگاه دعا در میان مسلمانان ۲۳
- دستور خدای متعال به حضرت نوح نسبت به دعا ۲۴
- د- دعا در مکتب اهلبیت (ع) ۲۵
- ۱- اهمیت دعا ۲۵

- ۲- تشویق بر دعا ۲۶
- ۳- زیاد دعا کردن ۲۷
- ۴- پایداری بر دعا کردن ۲۸
- ۵- مذمت تارکین دعا ۲۸
- ۶- دعا از نماز خواندن بهتر است ۲۹
- ۷- دعا از قرآن خواندن بهتر است ۲۹
- ۸- دعا برای غیر ۳۰
- ۹- بیان عدد و شماره در دعا ۳۰
- ۱۰- ذکر خداوند ۳۱
- ذکر چیست؟ ۳۲
- اقسام ذکر: ۳۲
- ۱- ذکر قلبی ۳۲
- ۲- ذکر جوارحی و لسانی ۳۲
- قسم اول: ذکر قلبی: ۳۲
- الف- ذکر خداوند در حال بی‌کاری ۳۳

- ب - ذکر خدا در حال اشتغال ۳۳
- ج - ذکر خداوند در میان جمع ۳۳
- د - ذکر خدا در پنهانی ۳۳
- قسم دوم: ذکر جوارحی و زبانی ۳۴
- الف - تحمید ۳۴
- ب - تمجید ۳۵
- ج - تهلیل ۳۵
- د - تسبیح ۳۵
- ه - استغفار ۳۵
- ۱۱ - تأخیر دعا ۳۶
- ۱۲ - کتا بنامه دعا ۳۹

فصل دوم: مبانی اعتقاد به دعا

- احتیاج مخلوقات به إفاضه فیض از جانب خدا ۴۳
- الف: اشکال کلامی ۴۴

- ۱- دعا و حکمت الهی ۴۴
- جواب ۴۵
- ۲- دعا و علم الهی ۴۷
- دعای مصلحت را ایجاد می کند ۴۸
- نمونه از دعاهای قرآنی ۵۱
- ب - اشکال فلسفی دعا ۵۲
- جواب ۵۴
- ج - اشکال اجتماعی دعا ۵۶
- د - مبنای اخلاقی ۶۳
- ۱- فلسفه دعا تقرب به ذات اقدس اله ۶۳
- ۲- دعا و اصلاح جوامع ۶۵
- ۳- ارتباط دعا با سعی و کوشش ۶۷
- ۴- دعا و کسب حلال ۶۷
- ۵- دعا و اصلاح نفس ۶۸
- ۶- دعا و معرفت ۶۸

- ۶۸ ۷- دعا و نیت پاک
- ۶۸ ۸- دعا خالی از تأثیر نیست
- ۶۹ ۹- اثر دعا برای دیگران

فصل سوم: آداب و شرائط دعا

- ۷۱ ۱- بسم الله
- ۷۱ ۲- تمجید
- ۷۱ ۳- صلوات فرستادن
- ۷۲ ۴- شفیع قرار دادن صالحان
- ۷۲ ۵- اعتراف به گناه
- ۷۲ ۶- تضرع و ابتهال
- ۷۳ ۷- به جا آوردن دو رکعت نماز
- ۷۳ ۸- کوچک نشمردن هیچ دعایی
- ۷۳ ۹- زیاد نشمردن خواسته
- ۷۴ ۱۰- بلند همتی در خواهش
- ۷۵ ۱۱- دعا کردن برای همه

- ۱۲- دعای پنهانی ۷۵
- ۱۳- دعای گروهی ۷۶
- ۱۴- خوش بین بودن به اجابت دعا ۷۶
- ۱۵- زمان مناسب برای دعا ۷۷
- ۱- روز جمعه: ۷۷
- ۲- روز چهارشنبه بین ظهر و عصر ۷۷
- ۳- وقت نماز عشاء ۷۸
- ۴- یک ششم اول از نیمه شب ۷۸
- ۵- یک سوم آخر شب ۷۸
- ۶- شب‌های اِحیاء ۷۹
- ۷- شب قدر ۷۹
- ۸- روز عرفه ۷۹
- ۹- هنگام وزش باد ۸۰
- ۱۰- هنگام اذان ظهر ۸۰
- ۱۱- هنگام نزول باران ۸۰

- ۱۲- هنگام ریزش اولین قطره از خون شهید در راه خدا ۸۰
- ۱۳- از طلوع فجر تا طلوع آفتاب ۸۰
- ۱۴- بین اذان و اقامه ۸۰
- ۱۶- مکان مناسب برای دعاء ۸۱
- ۱- در جوار قبر مقدس امام حسین (ع) ۸۱
- ۲- سرزمین عرفات ۸۲
- ۳- مشعر الحرام ۸۲
- ۴- حرم الهی در مکه ۸۳
- ۵- مطلق مساجد و اماکن مقدسه ۸۳

فصل چهارم : موانع اجابت دعا

- ۱- ظلم و ستم بر دیگران ۸۶
- ۲- ناسازگاری دعا با حکمت خداوند ۸۷
- ۳- ترک امر به معروف و نهی از منکر ۸۸
- ۴- عمل نکردن به پیمان‌های الهی ۸۸

- ۵- گناه و معصیت ۹۰
- ۶- عدم مصلحت ۹۶
- ۷- دعا برای چیزهای ناشدنی ۹۸
- ۸- شتاب داشتن ۹۸
- ۹- دعا برای ظالمین و کفار ۹۹

فصل پنجم: آثار و کارکردهای دعا

- الف - معرفت و شناخت نسبت به ذات حق ۱۰۴
- ب - دعا بهترین راه مبارزه با نگرانی و ناامیدی ۱۰۴
- ج - نقش دعا در تقویت ایمان و صبر ۱۰۸
- د - دعا مهمترین عامل تربیت و تزکیه ۱۱۰
- فواید دعا ۱۱۳
- ۱- دعا و قضای حتمی شده ۱۱۳
- ۲- دعا شفای هر درد ۱۱۴
- ۳- دفع امواج بلا به واسطه دعا ۱۱۴
- ۴- دعا ذخیره آخرت ۱۱۴

۱۱۴ ۵- دعا سلاح مؤمن

۱۱۵ ۶ - دعا عبادت است

۱۱۵ نتیجه و جمع بندی

۱۱۹ فهرست منابع

کھ فصل اول: کلیات

- - طرح مسألہ و ضرورت آن
- - مفاهیم و تعاریف
- - پیشینہ تاریخی دعا
- - جایگاہ دعا در میان مسلمانان
- - دعا در مکتب اہلبیت (ع)

الف - « طرح مسئله و ضرورت آن » «مقدمه»

«قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ»^۱

آدمی در فراز و نشیب و در پستی و بلندی روزگار و پیش آمد حادثه‌های تلخ و شیرین گاهی چنین دچار یأس و ناامیدی و خستگی روحی می‌شود که با هیچ وسیله مادی آرامش پیدا نمی‌کند. در چنین لحظه‌ای اگر قدرت همه قدرتمندان و ثروت تمام ثروتمندان و کلیه وسائل لذت و کامیابی جهان را در اختیار او گذارند ذره‌ای از یأس و ناامیدی و خستگی روحی او کاسته نمی‌شود.

در چنین مواقعی معمولاً: انسان ناخودآگاه به سراغ نزدیکترین فرد زندگی خود می‌رود تا با او راز دل خویش را گفته و مشکل خودش را در میان بگذارد حال اگر آدمی از آلودگی به زشتیها و غبار گناه و عصیان احساس دل مردگی نماید و بار گناه و معصیت چنان او را به خاک مذلت کشانده باشد که از خویشتن خویش گریزان و متنفر شود در این صورت به کجا باید پناه برد و راز دل خویش را به کجا بازگو نماید.

در این جاست که باید به سرچشمه همه خوبی‌ها و ذات اقدس اله، پروردگار همه جهان هستی خالق و آفریدگار محبت و صفا پناه برد تا با یاد عشق به او و حضور در محفل انس با او روح و جان را آرامش بخشد چه آرامشی بالاتر از اینکه عبد ذلیل در حضور معبود مهربان قرار گیرد و جان آلوده خویش را در زلال محبت او تطهیر و روح پر تلاطم خود را، با ذکر آن پروردگار آرام نماید.

تردید نیست که این آرامش بهترین و برترین ثمره دعا و نیایش است.

در جهان امروز اگر کمی دقت نمائیم خواهیم فهمید که عدم آرامش روانی و اضطرابات درونی با انسان‌ها چه کرده است، عده زیادی از آنهایی که دست به خیانت و جنایت و دزدی... می‌زنند و تمامی آنهایی که به طرف مواد مخدر کشانده می‌شوند و همه آنهایی که

^۱ - قرآن کریم، سوره فرقان، آیه ۷۷.

دست به خودکشی و قتل نفس زده و آخر الامر سر از تیمارستان در می آورند در مرحله اول نگران و مضطرب بوده و آرامش نداشته‌اند و منشأ اصلی کشانده شدن آنها به این زندگی ننگین یأس و ناامیدی و اضطرابات درونی بوده است.

تنها وسیله نجات از این باتلاق خطرناک و هلاک کننده همان دعا و نیایش و راز و نیاز با خدای متعال است اوست که بر همه بندگان نزدیک و از همه مهربانان مهربان تر و از همه بخشنده‌ها بخشنده تر است او هیچ وقت کسی را از درش ناامید و رد نمی‌کند، و چقدر زیبا گفته است شاعر آنکه قصدش از خریدن سود نیست هیچ قلبی پیش او مردود نیست. البته این نکته فراموش نشود که دعا کردن تنها کفایت نمی‌کند بلکه دعا و مناجات باید توأم با شرایط و آدابی باشد که برای آن ذکر شده در این صورت است که دعا و نیایش تأثیر خواهد نمود.

و شخصیت او را دگرگون و به او وجود تازه‌ای خواهد بخشید و روح پالایش شده‌ای در اختیار او گذاشته و مسیر زندگی او را عوض نموده و تعادل در جسم و روح او ایجاد خواهد نمود.

دعاهایی که از پیشوایان دین به ما رسیده این خاصیت پالایشی را داراست از یک طرف آدمی را می‌شکند و می‌کشد و از طرف دیگر او را بالا آورده و به او حیات تازه‌ای می‌بخشد و در واقع حالت تعادل را که امری مطلوب است.

در آدمی ایجاد می‌کند شیخ اجل سعدی شیرازی در این زمینه چه‌نیکو گفته‌است.

در همه چشمی عزیز و نزد تو خواریم در همه عالم بلند و پیش تو پستیم

ای بت صاحب دلان مشاهده بنمای تا تو را بینیم و خویشتن نپرستیم^۱

امام سجاد(ع) در یکی از دعاهای زیبایش خواستار چنین تعادلی می‌باشد آنجا که

می‌فرماید: «و لا ترفعنی فی الناس درجه الا حططتی عند نفسی مثلها و لا تحدث لی عزاً

^۱ - حدیث بندگی و دلبردگی، عبدالکریم سروش ص ۱۷ به نقل از کلیات سعدی ص ۵۷۳

ظاهراً الا حدثت لی ذلّة باطنیة عند نفسی بقدرها»^۱.

خداوند! هر چه نزد خلق مرا بالا می‌بری نزد خودت مرا کوچک کن و هر چه عزت ظاهری به من می‌بخشی به همان مقدار ذلت باطنی نصیب کن.

اگر چنین حالتی برای انسان ایجاد شد بداند که او از مناجاتش نتیجه گرفته و به سر منزل مقصود که همانا قرب الی الله است نزدیک گردیده و لکن باید بدانیم که رسیدن به چنین فیضی کاری آسانی نیست و مشکلات زیادی را در پی دارد که جز با استعانت از ذات اقدس احدیت و راهنمایی پیشوایان دین و ائمه اطهار(ع) میسر و ممکن نخواهد بود در یکی از معانی صلوة که خود نوعی از دعاست آمده، صلوة مشتق از صلی است و صلی در آتش رفتن و ذوب شدن است و مصلی در صلوة با قبول انوار تجلی ذات حضرت حق و ترک خودی از غایت خضوع گوئیا که در آتش است.^۲

از این روست که وقت سرور اولیاء مولای متقیان امیر مؤمنان علی(ع) را در حال نماز تیر از پایش بیرون می‌کشند متوجه نمی‌شود چون او در آتش عشق معشوق می‌سوزد از درد تیر ناچیز و بیرون آوردن، چه باک دارد.^۳

یا امام زین العابدین(ع) در حال نماز چنان رنگش متغیر می‌شود که کسی اورانمی‌شناسد^۴:

ترکت الخلق طراً فی هواکا و أیتمت العیال لکی اراکا
و لو قطعتنی فی الحب ارباً لما حنّ الفؤاد الی سواکا^۲

این رهبران دینی هستند که به ما می‌آموزند چگونه خدای متعال را بشناسیم و در پرتو آن شناخت، چگونه با او سخن بگوئیم و از او چه چیزهایی را بخواهیم و چگونه بخواهیم

۱ - صحیفه سجادیه دعای مکارم الا خلاق

۲ - عدة الداعی، ابن فهد حنی، در مقدمه کتاب حرف ک

۳ - همان مأخذ

۴ - همان مأخذ

و مصالح دنیا و آخرت خودمان را چگونه تشخیص بدهیم و در چه مواقعی دست به دعا برداریم و خواسته‌های مان را به هدف اجابت مقرون سازیم.

و البته این را هم بدانیم که دعا و مناجات هیچ گاه جای کوشش و تلاش را نمی‌گیرد در مرحله اول باید زحمت کشید و تلاش نمود و از تمام وسائل طبیعی استفاده کرد وقتی کوشش‌ها نتیجه نداد آن وقت باید دست به دعا برداشت.

اینها تعلیماتی است که همه آنها را در مکتب اهل بیت باید آموخت و در مقام عمل هم پیاده نمود.

آنچه در این مختصر آمده بررسی کوتاهی است که این جانب پیرامون پدیده دعا و با استفاده از منابع و متون اسلامی به شیوه کتاب خانه‌ای و مطالعه کتب به رشته تحریر درآورده‌ام که شامل پنج فصل و مباحث اصلی چون تعاریف و پیشینه تاریخی دعا و مناجات و مبانی اعتقاد بدعا اعم از مبانی اخلاقی و اجتماعی و آداب و شرائط دعا و موانع و گرایش بدعا آثار و کارکردهای فردی و اجتماعی دعا را دربردارد. که امیدواریم قدمی هر چند کوچک در راه اشاعه فرهنگ اهل بیت (ع) باشد.

ب - مفاهیم و تعاریف

۱- معنای لغوی: دعا مصدر است و در معانی زیر آمده است

خواندن، سؤال کردن، نامیدن کسی، رغبت به سوی خداوند و استعانت از پیشگاه او در کتاب منتهی الارب آمده است دعا با الضم و المدخواهانی بسوی خداوند و ادعیه جمع آن است و اصل آن دعا و بوده چون واو بعد از الف قرار گرفته تبدیل به همزه شده است.^۱

قریب به همین مضمون را صاحب مصباح المنیر آورده است آنجا که می‌فرماید: «دعوت الله ادعوه دعاء ابتهلت الیه بالسؤال و رغبت فیما عنده من الخیر دعوت زیداً ای

نادیده طلبت اقباله»^۲.

^۱ - منتهی الارب باب دال

^۲ - مصباح المنیر کتاب دال